

ЧОМУ ДЕРЖАВИ ЗАВЖДИ ВОЮЮТЬ?

Війни, які спалахують навколо нас мало не щодня, створюють відчуття, ніби весь світ зійшов з розуму. Неминуче виникає питання, куди ж усе це котиться і чим закінчиться?

13 квітня 2026 | Політика і право | Австрійська економічна школа | Війна в Україні

АВТОР: ВОЛОДИМИР ЗОЛОТОРЬОВ

Перспектива глобальної «світової» війни сьогодні здається цілком реальною. Спробуємо припустити, наскільки така перспектива є реальною, і побіжно проаналізувати чинники, що на неї впливають. Оскільки війни починають і завершують держави, а не «народи», починати наш аналіз слід із цього дивовижного творіння людського розуму.

Перше, що ми повинні зрозуміти, — держава є продуктом війни.

Держава є способом інституціоналізувати війну, тобто інституціоналізувати силовий перерозподіл продукту на користь агресора. «Податок» є таким рішенням. Він замінює собою розбій — ситуацію, коли агресор приходиться і йде. Замість «награбуємо скільки зможемо і втечемо» з'являється «оселимося серед переможених, які постійно платитимуть нам».

«Самозародження» держави, в яке вірять деякі відчайдухи, в умовах звичаєвого права неможливе. У спільноті без держави можливе лише копіювання цієї технології, коли вона вже відома й популярна серед реальних і потенційних бандитів. Але первісна поява цієї технології є результатом «підприємницької алертності», результатом еволюції технологій грабунку й розбою.

У звичаєвому праві, яке побудоване за членським принципом, безкарно грабувати можна лише чужих — не членів своєї *juridical community*. Щоб виникла держава, потрібна війна «наших» з «їхніми», і після перемоги, озброєні знанням технології, «наші» заснують серед «їхніх» державу. «їхні» регулярно платитимуть «нашим», інакше «наші» посадять їх до в'язниці або вб'ють.

Зауважимо на полях, що інтерпретація цього процесу **Олсоном** ставить усе з ніг на голову. У його баченні факт заміни «кочового бандита» «стаціонарним бандитом» є позитивним (для пограбованих) моментом. Насправді вибір тут робить бандит, і якби «кочовий бандитизм» був вигіднішим за «стаціонарний», він ніколи не став би «стаціонарним».

Жертви втрачають значно більше, коли бандит від набігів переходить до держави. У грі з нульовою сумою не буває ситуації win-win.

Усе, що ми знаємо про державу, є результатом удосконалення цієї технології інституціоналізації війни, яка в первісній версії полягає в тому, щоб силою захопити й утримувати територію та обкласти всіх, хто опинився на ній, податком на свою користь. Основні нововведення в цій технології з моменту її відкриття були спрямовані на скорочення витрат агресії, тобто на те, щоб зробити оподаткування максимально непомітним для його жертв.

МИ ПОВИННІ ЗАФІКСУВАТИ ТОЙ ФАКТ, ЩО ДЕРЖАВА ЗАВЖДИ ВЕДЕ ВІЙНУ ЗІ «СВОЇМ» НАСЕЛЕННЯМ: ВОНА СТВОРЕНА ДЛЯ ЦЬОГО, І ЦЕ Є ЇЇ MODUS OPERANDI (МЕТОД ДІЇ).

«Зовнішня» війна, тобто бойові дії проти іншої держави, є опційним рішенням у межах основної діяльності.

Цілі зовнішньої війни завжди диктуються перебігом війни внутрішньої.

Друге, про що ми повинні пам'ятати, — це методологічний індивідуалізм.

«Держава» — це опис, це абстракція. Діють завжди конкретні індивіди, і наслідки їхніх дій — навмисних та ненавмисних й створюють даний соціальний ландшафт. Індивіди діють після того, як роблять вибір, а на сам цей вибір впливає маса чинників, серед яких потрібно виокремити **стимули**, тобто постійно діючі фактори, що схиляють на користь певного вибору.

Стимули, однакові для великих груп людей, призводять до того, що ці люди діють однаково або подібним чином, навіть якщо вони не знайомі одне з одним.

Це проявляється, зокрема, у вигляді **тенденцій**, тобто передбачуваного напряму розвитку певної діяльності в певній системі координат. Це дуже важливо у випадку держави, оскільки стимули, під дією яких перебувають люди, що її складають (бюрократи і політики), радикально відрізняються від стимулів усіх інших людей у суспільстві, адже чиновники — єдині, хто може безкарно примушувати інших для досягнення своїх цілей. Цей факт робить групу людей, яку ми називаємо «держава», особливою і помітною на тлі будь-яких інших груп та дозволяє визначити тенденції її руху.

У випадку зовнішньої війни, який ми розглядаємо, також має бути присутнє персональне рішення діючих осіб, а не лише напівавтоматичні реакції на стимули в межах тенденцій. Взаємодія обох факторів — усвідомленого розрахунку і тенденцій — і визначить, що зрештою станеться.

Для початку розглянемо очевидні фактори, що впливають на вибір «за» чи «проти» зовнішньої війни.

- 1 Люди, які безпосередньо ухвалюють рішення про війну, особисто нічим не ризикують. Самі вони у бойових діях участі не беруть. Тим більше серед еліт існує своєрідна конвенція про недоторканність «політичних лідерів». США, убивши певну кількість керівних осіб в Ірані, порушили цю конвенцію, чим викликали чималий батхерт (butthurt - англ. мовою) у прогресивної громадськості.
- 2 Прогресивна громадськість тепер щосили доводить, що «це ні до чого не призведе». Насправді фізичне усунення бенефіціарів війни — це єдина по-справжньому ефективна стратегія, якщо ви справді хочете виграти або хоча б зупинити війну, але вона ефективна для сторони, що обороняється, а не для сторони, що нападає.
- 3 Бюрократи також нічим особливо не ризикують. Цей пункт навіть важливіший за перший, і можна сказати, що негласний пакт про недоторканність перших осіб є породженням саме «бюрократичного інтернаціоналу», а не політиків. Бюрократія, діяльність якої і приводить політиків до вибору на користь війни, вважається «некомбатантами» і після поразки «своєї» держави легко й просто переходить

служити новій адміністрації. Зрештою, хтось же має будувати дороги й ловити злочинців! Цей пункт важливий тому, що він є не опцією вибору окремих приватних осіб, а тенденцією. Бюрократія не обов'язково буде «за війну», але вона й не буде сильно проти.

- 4 Люди, які ухвалюють рішення про війну, витрачають на неї не свої, а чужі ресурси. Це радикально важлива обставина. Її не розуміють, наприклад, ті, хто міркує про те, що приватні військові компанії «при цьому вашому лібертаріанстві» негайно влаштують війну одна з одною. Не влаштують, оскільки можуть витратити на неї лише свої гроші. У них немає бездонного джерела у вигляді оподаткування та інфляції.
- 5 Держави на світовій арені перебувають у стані анархії. При цьому, з огляду на зазначені вище причини, це вельми специфічна анархія. У звичайній анархії, через те що кожен ризикує власною шкірою і сам відповідає за наслідки, неминуче з'являється право. В умовах, коли ніхто ні за що не відповідає, жодне право існувати не може. Це важлива обставина на користь війни як політичного рішення.
- 6 Державна система управління — найгірша з усіх можливих з причин, про які ми говорили на початку цієї нотатки. Розуміння цих причин говорить нам, що держава не створювалася для «управління спільним», як це приписує їй народна думка. Це екстрактивний інститут і нічим іншим він бути не може. Навіть якщо припустити, що якесь «спільне» справді потребує управління, то це точно не те управління, яке намагається зобразити з себе держава. Це фактор не на користь війни й не проти неї — це фактор, що обіцяє нам неадекватність у прийнятті будь-яких рішень.
- 7 Якщо говорити про поточний момент, то зростання ринків зробило війну менш руйнівною. Це видно і на прикладі України: попри нелюдські зусилля російської та української держав, ринки тримаються, забезпечуючи українців предметами першої, другої та інших необхідностей. Тенденція до зменшення руйнівності, якщо під нею розуміти не лише фізичні руйнування певних об'єктів, а й погіршення рівня життя, очевидно грає на користь вибору рішення на користь війни, якщо воно вважатиметься необхідним.

Чому політики починають війни

Тепер поговоримо про те, чому взагалі у політиків виникає спокуса прийняти рішення про «зовнішню» війну. Тут для нас важливі два факти.

Перший факт — держава завжди розширюється.

Це властивість усіх систем такого типу. Розширення держави відбувається за рахунок зростання її влади над вами і зменшення вашої влади над собою.

Цей процес дає державі зростання повноважень і відповідне зростання бюджетів та штату.

Максимально можливе розширення є метою існування держави; воно відбувається завжди, а політичні рішення можуть лише уповільнити цей процес, але не можуть його зупинити, оскільки він є результатом дії однакових стимулів на велику кількість людей, і ліквідувати ці стимули можна лише разом із державою.

Другий факт полягає в тому, що, як відомо ще з часів Девіда Юма, будь-яка влада ґрунтується на згоді.

НІЩО НЕ ЗДАЄТЬСЯ БІЛЬШ ДИВНИМ ТИМ, ХТО РОЗГЛЯДАЄ ЛЮДСЬКІ СПРАВИ З ФІЛОСОФСЬКОЇ ТОЧКИ ЗОРУ, НІЖ ТА ЛЕГКІСТЬ, З ЯКОЮ БІЛЬШІСТЬ ПІДКОРЯЄТЬСЯ МЕНШОСТІ. СИЛА ЗАВЖДИ НА БОЦІ ТИХ, КИМ КЕРУЮТЬ, А У ТИХ, ХТО КЕРУЄ, НЕМАЄ НІЧОГО, КРІМ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ.

Джерело: Hume D. Of the first principles of government. In: Haakonssen K, ed. Hume: Political Essays. Cambridge Texts in the History of Political Thought. Cambridge University Press; 1994:16-19.

«Згода» — досить невдалий термін, його легко сплутати зі «схваленням». Насправді йдеться про те, що в поведінці держави існують межі, які їй краще не переступати, інакше дана конкретна влада матиме проблеми зі «своїм» населенням.

Отже, розширення держави майже завжди відбувається через «пошук згоди», через зсув меж владних повноважень на свою користь. Простіше кажучи, перш ніж відібрати у вас частинку вашої влади, держава повинна знайти переконливу причину для цього.

Класичний спосіб — попереднє залякування і подальше «вирішення» проблеми у вигляді нав'язування своїх «послуг», які завжди означають втрату вашого права на розв'язання цієї проблеми (якщо вона взагалі існує). Зовнішня війна, як знову ж таки показує і наш із вами досвід, є ідеальним варіантом, що розширює згоду жертв держави на втрату значної частини влади над собою.

Тут важливо зазначити, що це правило однаково справедливе як для держави-агресора, так і для держави-жертви. Вони обидві виграють від війни. Це робить вибір рішення на користь війни більш популярним серед політичної еліти.

Однак, хоча війна прекрасно розширює державу, вона несе в собі й ризики для еліти. Війна — процес малопередбачуваний, і все може піти не так, як планувалося (особливо з огляду на якість державного «управління»). Розгромна поразка у війні може супроводжуватися втратами не лише для політиків, а й для держави як такої, оскільки люди в такій ситуації схильні ігнорувати державу і діяти на власний розсуд.

Крім того, можливість використовувати війну як спосіб розширення значною мірою залежить від змісту згоди. Якщо публіка терпить вас тому, що вірить, ніби ваша влада якось пов'язана з тим, що «діди воювали», то вам буде досить легко розв'язати війну із зовнішнім ворогом, особливо з таким, якого ви довгі роки плекали у своїй пропаганді.

Якщо ж у вас зелений перехід, поїдання жуків заради порятунку планети і ви не можете відрізнити чоловіка від жінки, війна буде для вас дуже невдалим рішенням.

Криза демократії

Коли політики більш схильні ухвалювати рішення на користь війни?

Як ми вже сказали, коли зміст згоди дозволяє їм це робити. Держави, у яких є «кровні вороги» (Сербія–Хорватія, Індія–Пакистан, Греція–Туреччина тощо) або релігійна легітимність, що вимагає знищення невірних (мусульманські держави на кшталт Ірану та Афганістану), набагато легше вступають у війну проти відповідного противника.

Набагато охочіше підуть на конфлікт держави, що перебувають у стані кризи.

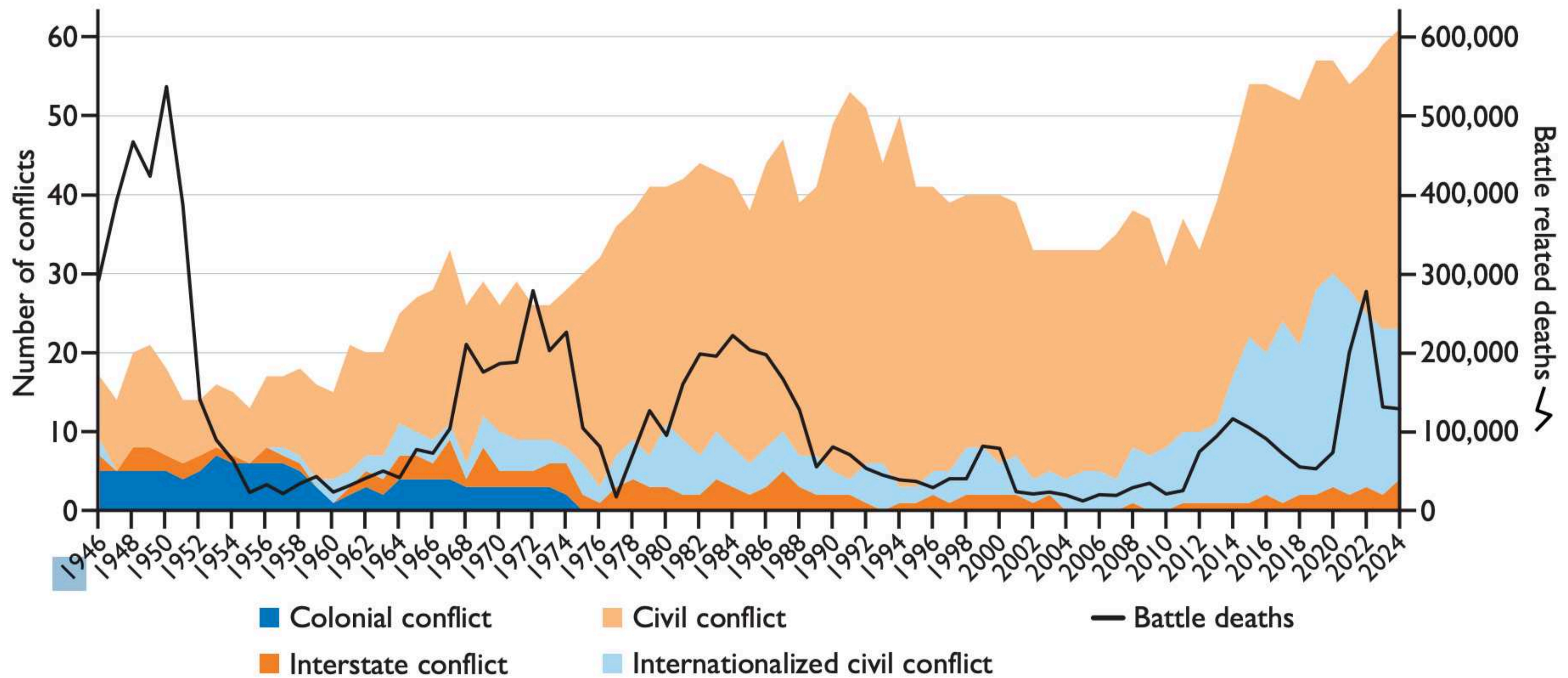
Таких держав на нашій планеті більшість, і їхня кількість зростає.

Кількість failed state (які тепер політкоректно називають «крижкими») за різними оцінками становить від 20% до 60%. Тому не дивно, що в XIX столітті було 86 війн, а у XX — 230. Тут

мені можуть сказати, що такий вибуховий ріст пов'язаний зі збільшенням кількості держав після розпаду колоніальної системи. З'явившись на світ, усі вони насамперед, звісно ж, захотіли повоювати. Проте в 1950-х було «лише» 15 війн, а у 2020-х, які ще далеко не завершилися, згідно зі звітом **«Тренди Конфліктів: глобальний огляд»**, їх уже понад 40. Тож прогрес очевидний.

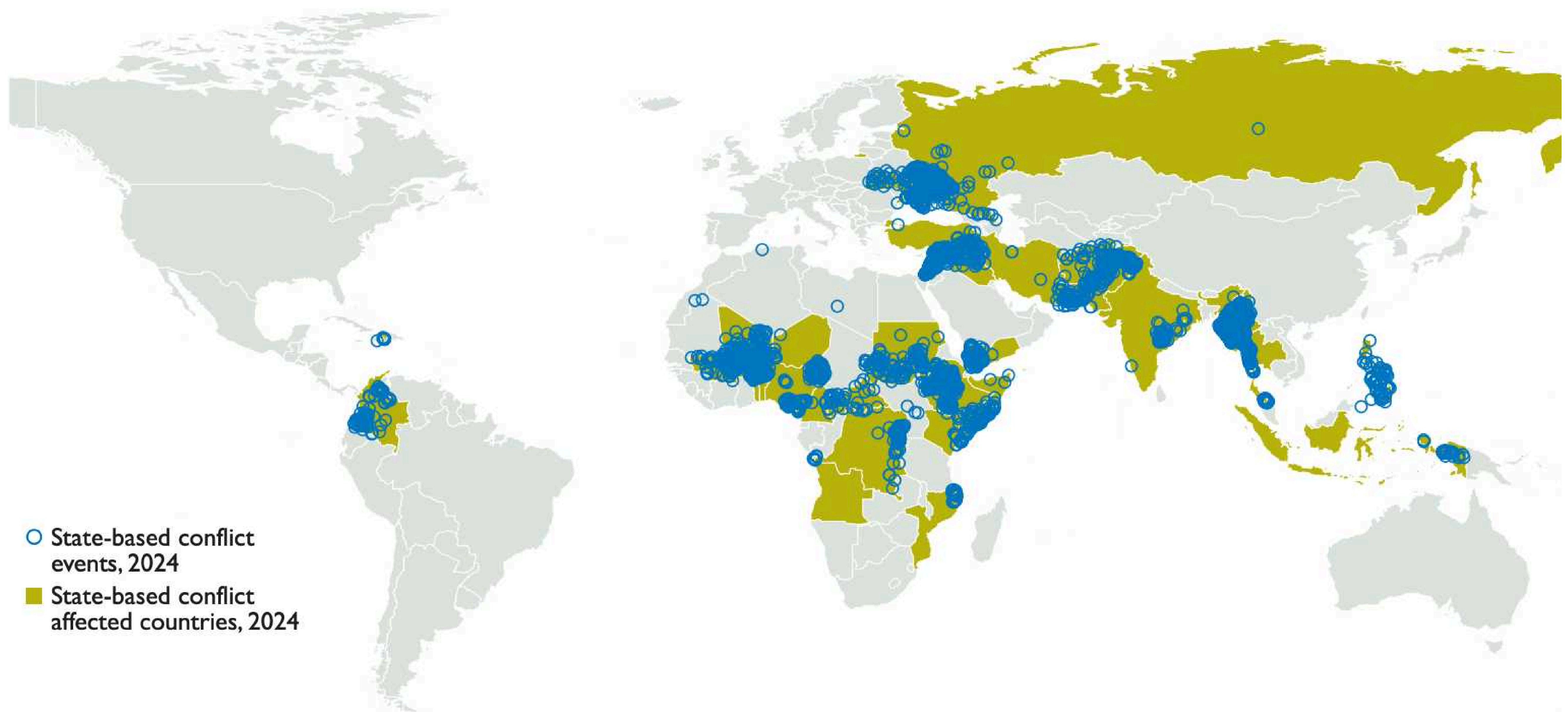
Джерело: Rustad, Siri Aas (2025) Conflict Trends: A Global Overview, 1946–2024. PRIO Paper. Oslo: PRIO.

Глобальні тренди у міждержавних конфліктах 1946 - 2024 рр.

Джерело: Rustad, Siri Aas (2025) Conflict Trends: A Global Overview, 1946–2024. PRIO Paper. Oslo: PRIO.

Мапа міждержавних конфліктних подій у 2024 році

Джерело: Rustad, Siri Aas (2025) Conflict Trends: A Global Overview, 1946–2024. PRIO Paper. Oslo: PRIO.

ПОЛІТИКИ ОХОЧІШЕ ОБИРАЮТЬ ВІЙНУ, КОЛИ ДЕРЖАВА СТИКАЄТЬСЯ З КРИЗОЮ, ОСКІЛЬКИ «ВІЙНА ВСЕ СПИШЕ». ЗРОСТАННЯ КІЛЬКОСТІ ВОЄН СВДЧИТЬ ПРО ТЕ, ЩО КРИЗА Є І ВОНА ПОСИЛЮЄТЬСЯ.

Далеко не кожна криза може стати причиною війни.

Вважається, наприклад, що бідність спричиняє війни, але це не так. Рівень добробуту населення в середньому по лікарні неухильно зростає, і «за межею бідності» сьогодні живе лише близько 9% жителів Землі (ще в 1966 році їх було близько 50%).

Джерело: Hans Rosling, Anna Rosling Rönnlund, Ola Rosling. Ten Reasons We're Wrong about the World--And Why Things Are Better Than You Think, <https://tuningjohn.com/book/fact/>

Разом із цим зростає і кількість воєн.

Тобто криза держави не пов'язана зі зростанням бідності, а радше пов'язана зі зростанням багатства.

Це не кореляція, а каузація, тому що зростання багатства означає зростання можливостей і більшу складність, а це є головною проблемою для держав.

Зазначимо, що ця складність зростає швидко, Рослінг (**Hans Rosling**) підкреслював, що основне зростання багатства сталося за 20 років до виходу його книжки, коли бідність впала у два рази.

Цей зв'язок не є дивним. Як я вже казав, держава — найгірша система управління, не здатна справлятися з наростаючою складністю з тієї простої причини, що вона не є «системою управління». Як ми вже з'ясували, держава не є нейтральною і може вважатися «системою управління» лише в межах вузького кола завдань, пов'язаних з її екстрактивною діяльністю.

Однак сучасна «демократична держава» (а це переважна більшість держав на планеті) претендує саме на роль нейтральної «системи управління», здатної вирішувати будь-яке «суспільно важливе» завдання. Вона будує свою згоду, відштовхуючись від цієї претензії. Ця претензія стикається зі складністю навколишнього світу, і держава неминуче зазнає краху. Вона намагається боротися з причинами зростання складності. Це неважко зрозуміти, якщо звернути увагу на той факт, що основні свої зусилля держава спрямовує на те, щоб зробити своїх громадян бідними (у більшості країн діяльність, пов'язана із забезпеченням засобами виживання заборонена, вона потребує особливого дозволу держави). Бідність означає простоту і легку керованість.

Однак ці зусилля не дають бажаних результатів. Держава не справляється зі зростанням складності, і це породжує кризу згоди, яка сьогодні зачіпає і «благополучні» країни.

У цих умовах кнопка з написом «війна все спише» стає дедалі привабливішою.

Всі аналітичні матеріали Міжнародного Інституту Свободи (ILI) на офіційному вебсайті www.libertyinstitute.org доступні для вільного вивчення, цитування та поширення з релевантним посиланням на джерело.